

نقش امام حسین (ع) در ارتقاء مبانی شناختی تربیت اخلاقی

مریم خاقانی اصفهانی

کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه اصفهان

Khaghani.2008@gmail.com

رضاعلی نوروزی

استادیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه اصفهان

Nowrozi.r@gmail.com

حسین عزیزی

استادیار دانشکده معارف دانشگاه اصفهان

Hosn.azizi@gmail.com

چکیده

در زمانه‌ای که سنت‌های ارزشمند اخلاق اسلامی در جوامع آن رنگ باخته‌اند، نیاز مفرط بشریت به نقشه‌ی راه و راهبر، بیش از دیگر اعصار مشهود است. در میان الگوهای اخلاق، گزینش سیره و سنت سالار شهیدان به عنوان نسخه‌ای شفافبخش بر دردهای انسان امروز، بهترین و مؤثرترین اقدام برای تغییر منش اخلاقی جامعه است. هدف از این پژوهش کاوش نقش امام بر تقویت شناخت اخلاقی مردم زمان خود بوده است، به گونه‌ای که بتوان برای حل شکاف‌های رفتاری موجود جامعه امروز با وضعیت مطلوب، و بسترسازی برای بروز رفتارهای اخلاقی از آن الگوبرداری نمود. پژوهشگر در این مجال فکری، با استمداد از کتاب ۱۴ جلدی ارزشمند دانشنامه امام حسین (ع) که جامع تمامی منابع معتبر از سیره‌ی ایشان است، و تطبیق گزینشی سیره‌ی امام با آیات کلام الله مجید، به استخراج راهبردهای تغییر رفتار، از طریق اصلاح مبانی شناختی اخلاق پرداخته است. بدیهی است بهترین روش تحقیق در این مجال، روش تحقیق محتوای کیفی خواهد بود. بنابراین پس از کاوش شخصیت اخلاقی امام (ع) و درک ویژگی‌های اخلاقی ایشان، محقق به تحلیل و مرزبندی رفتار ایشان پرداخته و، مؤلفه‌های کاربردی برای تغییر منش اخلاقی انسان‌ها را از طریق معرفی ابعاد شناخت از دیدگاه سالار شهیدان، در قالب مدل تربیت اخلاقی، ارائه داده است. ویژگی‌های شناختی که از منش اخلاقی امام (ع) استخراج و مورد استنباط و تحلیل قرار گرفته است، ویژگی‌هایی چون ظلم‌ستیزی، شکرگزاری، عزت‌مداری، ولایت‌پذیری، دنیاشناسی و دنیاگریزی، تفکیک حق از باطل، و تسلیم بودن در برابر قضای الهی است.

واژگان کلیدی: تربیت اخلاق، شناخت، سنت امام حسین (ع)

مقدمه

امام حسین علیه السلام به عنوان اسوه‌ی جاودان اخلاق اسلامی در سخت‌ترین شرایط حفظ اسلام، هنگامی که بوی شرک و نفاق تنفس خداباورانه را با دشواری مواجه نموده بود، با صفاتی چون سخاوت و کرم، تواضع و فروتنی، حلم، مهربانی و احسان نسبت به فقرا، فصاحت و بلاغت، قهرمانی در مبارزه با ظلم و ستم، شجاعت و ... در تاریخ بشر ردپایی از انسانیت و خلیفه‌اللهی به جای گذاشتند تا جایی که گاندی‌ها پیروزی خود بر استبداد و دیکتاتوری زمان خود را مدیون این انسان صالح و مقرب الهی می‌دانند (امین، ۱۳۷۳: ۱۰۰). صفت برجسته‌ای که در ارتباط با تربیت اخلاقی در سیره‌ی امام حسین ع باید مورد توجه قرار گیرد، مصداق عینی بودن حضرت بر آیه‌ی مبارکه‌ی "محمد رسول الله، والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم" (فتح: ۲۹) است؛ و این محقق نمی‌شود مگر از بصیرتی که به دنباله‌ی تقوا و کسب فرقان (وسیله‌ی تشخیص حق از باطل) حاصل شده باشد. جریان کربلا، صحنه‌ی جدایی حق از باطل است.

اکنون پس از گذشت ۱۴۰۰ سال از قیام حسینی، آنچه نجات‌بخش جامعه‌ی امروز است در دو گام خلاصه می‌گردد: اول اینکه جامعه‌ی اسلامی ما در تمامی بافت‌ها و اقشار آن باید از نظر گرایش افراد به معنویات و دین‌مداری آسیب‌شناسی شود؛ مادامی که بیماری به درستی تشخیص داده نشود، هرگونه تجویز ناصحیحی برای آن به تخریب هرچه بیشتر آن منجر خواهد شد. گام دیگر، اقدام در جهت اصلاح مشکلات اخلاقی است. و این همان تجویز و درمان بیماری است. الگوسازی قیام امام حسین و منش ایشان در درمان روند غیر اسلامی و غیر اخلاقی زندگی مردم زمان خود منوط به شناخت آفت‌های اخلاقی است که متوجه جامعه‌ی زمان امام است. مشکلاتی که در جامعه‌ی زمان امام حسین وجود داشت مشکلاتی چون عمل نشدن به حق، مرگ سنت و شکوفایی بدعت، نیرنگ پیشگی، فردمحوری، منفعت‌طلبی، گسترش تجملات، ضعف ایمان و... بوده است (واعظی، ۱۳۸۱: ۶۱).

مکاتب مختلف به دلایل متعددی چون محدودیت دایره علم و آگاهی، ویژگی‌های شخصی و شخصیتی بنیانگذاران آن مکاتب، وضعیت و مقتضیاتی که اطراف آنها را فرا گرفته، هر کدام به انسان از دیدگاهی نگرینسته و بر آن اساس قالبی برای او ساخته‌اند. در نگرش اسلامی جهان هستی، طبق "حکمت بالغه‌ی الهی" عالم بروز شایستگی‌ها و کمالات است و هر موجودی به تناسب ظرفیت وجودی خویش، جلوه‌های حقیقی خود را در عرصه‌ی هستی آشکار می‌سازد و در حد امکان نیروها و قوای ذاتی را به فعلیت می‌رساند؛ به تعبیر دیگر، تمام هستی خود را نشان می‌دهد (امین، ۱۳۷۶: ۲۳۱).

مفهوم‌شناسی

الف. تربیت اخلاقی

فرایند درونی شدن ارزش‌های اخلاقی و شکل‌گیری پایدار شخصیت انسان بر اساس ویژگی‌های انسان کامل اخلاقی را بر عهده دارد. تربیت اخلاقی مسیر گذار از وضعیت موجود (دامنه‌ای که مبدأ حرکت انسان است) به سوی قله‌ی کمال را نشان می‌دهد و به انسان کمک می‌کند تا سیمای آرمانی انسان اخلاقی را در وجود خویش پدید آورد (عالم‌زاده نوری، ۱۳۸۹: ۶۶).

ب. سنت امام حسین (ع)

منظور از سنت تمامی اقوال و افعال و تقریرات امام حسین علیه السلام است. (پیامبر(صلی الله علیه وآله) و امامان اهل بیت و حضرت زهرا (علیهم السلام)) گفته می‌شود. سنت قولی، به سخنانی گفته می‌شود که معصومان(علیهم السلام) بیان فرموده‌اند. سنت فعلی، عملی است که معصوم(علیه السلام) آن را به قصد تشریح انجام داده باشد. سنت تقریری آن است که کسی در منظر و مسمع معصوم(علیه السلام) کاری انجام دهد و یا سخنی درباره یک حکم شرعی به زبان آورد و یا اعتقاد خاصی را بیان کند و معصوم(علیه السلام) با علم و توجه، سکوت نموده، این سکوت به معنای صحه گذاشتن و امضای آن فعل یا قول یا عقیده است و سنت تقریری نامیده می‌شود (جباری، ۱۳۹۰: ۴۰).

ISC
دارنده مجور
۹۶۱۷۰-۱۲۸۰۲

در تفاوت بین سیره و سنت باید گفت که سنت به تمامی اقوال، افعال و تقریرات اطلاق می‌شود، در حالی که سیره تنها بر افعال مترتب است (داوودی، حسینی‌زاده، ۱۳۸۹: ۹). در قرآن کریم نیز این واژه به معنای طریقه و روش به کار رفته است.^۱

ج. سطوح نفس

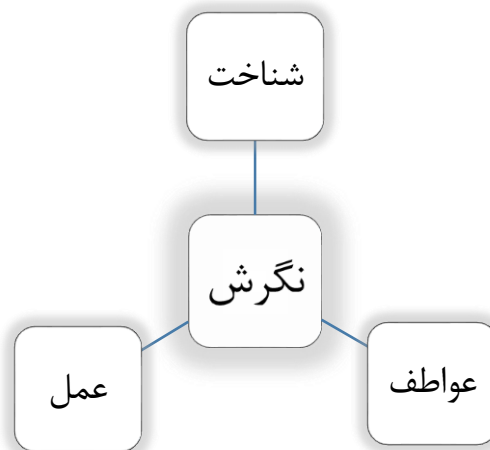
در نگاه استاد مصباح یزدی، نفس حقیقت واحد است که در مقام تفصیل، سه بعد دارد (مصباح یزدی، ۱۳۹۴: ج ۲: ۳۱): الف. شناخت و بینش که همه جنبه‌های ادراکی نفس را دربر می‌گیرد.

ب. گرایش که دربرگیرنده میل‌ها و گرایش‌های خوب و انسانی، و میل‌ها و گرایش‌های پست و حیوانی است. روان‌شناسان امیال و گرایش‌های انسان را به چند مقوله جداگانه، مانند عواطف، احساسات، انفعالات و هیجانات تقسیم کرده‌اند
ج. کنش که عبارت از اعمال و رفتارهایی است که به وسیله عضلات و اعصاب بدن انجام می‌شوند. ما هر کاری انجام می‌دهیم به وسیله یکی از اعضای بدن صورت می‌گیرد؛ اما چون اعضای بدن و اعصاب تحت فرمان روح و قوای نفس قرار دارند، این رفتارها به نفس و روان نسبت داده می‌شوند. گاهی به جای سه واژه «بینش»، «گرایش» و «کنش» از واژه‌های «شناخت»، «محبت» و «قدرت» سخن به میان آمده است.

در این مجال پژوهشی، نویسنده بر آن است تا ضمن کاوش مبانی اخلاقی سیره و سنت امام حسین (ع)، به درک قلمرو شناخت اخلاقی از دیدگاه امام (ع) بپردازد و مؤلفه‌های لازم جهت تغییر شناخت انسان‌ها در راستای سنت نبوی و الهی را استخراج کند؛ بنابراین سطح شناخت و بینش بیش از سطوح دیگر در این نوشتار مورد توجه قرار گرفته است.

د. نگرش، شناخت، انگیزش، رفتار

نگرش مرکب از سه عنصر شناختی، عاطفی (احساسی) و آمادگی برای عمل است؛ که این اجزای سه‌گانه با یکدیگر همبستگی دارند، بدین معنی که شناخت‌های فرد درباره‌ی چیزی، از احساسات و شور او درباره‌ی آن چیز و از تمایلات او برای عمل نسبت به آن چیز تأثیر می‌پذیرند. از طرف دیگر، تغییری که در شناخت شخص درباره‌ی چیزی رخ نماید، در احساسات او نسبت به آن و در آمادگی او برای عمل و رفتار نسبت به آن تأثیر می‌گذارد. منظور از جزء شناختی نگرش، اطلاعاتی است که فرد در مورد موضوع نگرش دارد. جزء عاطفی شامل احساساتی است که موضوع نگرش در شخص برمی‌انگیزد یعنی موضوع خوشایند یا ناخوشایند باشد؛ همین جنبه‌ی احساسی نگرش‌هاست که نقش انگیزشی بر رفتار دارد و اهمیت بعد احساسی را در نگرش مورد تأکید قرار می‌دهد. جزء آمادگی برای عمل، در نگرش حاکی از آن است که غالباً نگرش نوعی آمادگی برای عمل ایجاد می‌نماید؛ یعنی نگرش شخص را آماده می‌کند تا در برخورد با موضوع نگرش رفتاری از خود نشان دهد (کریمی، ۱۳۷۹: ۹).

شکل ۱. ابعاد نگرش

^۱. وَقَدْ خَلَّتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ (حجر/۱۳)

انگیزش فرایندی در انسان است که به او انرژی داده و قوای او را در جهت انجام کاری فعال نموده و تمایل به انجام عمل خاص را در او باعث می‌گردد. «انگیزش اخلاقی» نیز به معنای برانگیخته شدن درونی، برای جذب و اجرای فضایل و دفع و اجتناب از رذایل است (کاوپانی و کریمی، ۱۳۹۰: ۸۰).

در اصطلاح ساده و معمولی می‌توان رفتار و حالت را به صورت ظاهری که انسان برای انجام عملی به خود می‌گیرد توصیف نمود (سارتر، ۱۳۸۴: ۲۲۵). عمل، فعل فایده‌بخش و فعالیت هدفمند است. فکر، عقیده، دانش، بینش و گرایش انسان بهنگام عمل به منصفه ظهور می‌رسد. با عمل، انسان ترفیع یافته و ظرفیتش مضاعف می‌گردد. از دیدگاه قرآن فقط در سایه‌ی ایمان و عمل صالح می‌توان از خسران و زیان در امان ماند. پس هر فردی باید به عمل، بها دهد و از ضایع شدن و کم ارج پنداشته شدن آن جلوگیری نماید؛ نهایت تلاش خود را به کار برد تا عمل، مفید، ماندگار و بدون کوچکترین اثر منفی بیادگار گذاشته شده؛ و با عمل اصولی خود باعث اعتلای فردی و اجتماعی گردد.

روش تحقیق

روش مناسب این تحقیق، روش تحلیل محتوای کیفی است که در آن، محقق به دنبال آن است که از طریق بررسی ویژگی‌های یک متن، به سؤالات پژوهش در رابطه با آن متن پاسخ گوید. یعنی اطلاعات محتوا به عنوان پاسخی مستقیم به سؤالات پژوهش به کار می‌روند (هولستی، ۱۳۷۳: ۷۲).

باردن مراحل مختلف تحلیل محتوا را همانند هر بررسی جامعه‌شناختی و تجربی شامل سه مرحله اصلی می‌داند:

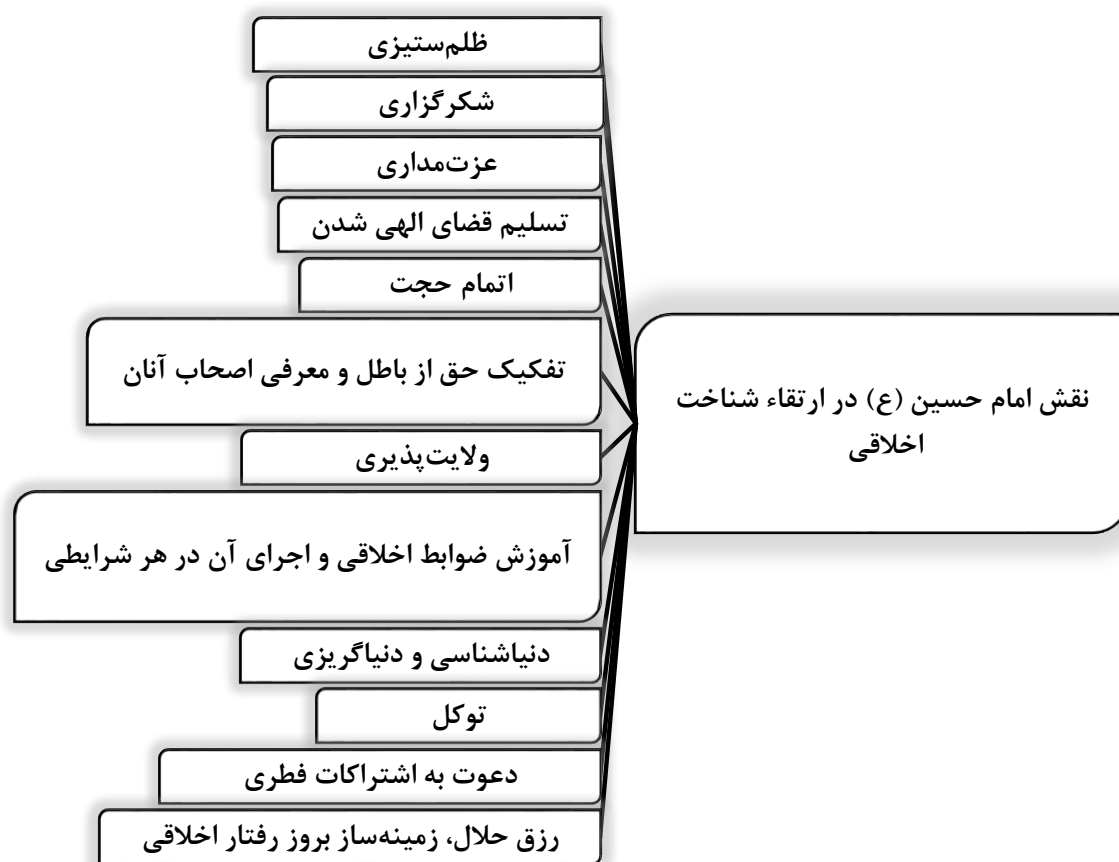
۱. تحلیل ابتدایی
۲. به دست آوردن مواد اولیه تحقیق
۳. بررسی نتایج استنباط و تفسیر
او مرحله اول را شامل سه ماموریت می‌داند:
الف. انتخاب مدارکی که باید تحلیل شوند،
ب. تنظیم فرضیات و اهداف
ج. تعیین معرف‌هایی که تفسیر نهایی بر مبنای آن‌ها خواهد بود (باردن، ۱۳۷۴: ۳۵).

یافته‌های پژوهش

در این بخش به یافته‌های پژوهش که پس از مطالعه و کاوش شخصیت امام حسین (ع) در کتاب ۱۴ جلدی حاصل شده است، اشاره خواهد شد. بعد شناختی مؤلفه‌هایی خواهد بود، و ذیل آن، نمونه‌های روایی در سنت امام (ع)، اعم از سیره قولی و فعلی، به عنوان شاهد روایی، و در نهایت ره‌آوردی که این مؤلفه به دنبال خواهد داشت، تحلیل و استنباط شده است.

نقش امام در ارتقاء شناخت اخلاقی

شکل ۲. ابعاد شناختی اخلاق امام حسین (ع)

الف. ظلم‌ستیزی

شاهد روایی: در پاسخ به یار خویش که پرسید آیا جنگ را آغاز کنیم؟ «من کسی نیستم که جنگ را آغاز کند. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۸، ج ۵: ۲۸۹)»

همچنین در خطاب به کوفیان و در جهت اتمام حجت با ایشان: «به من بگویید، این که مرا به مبارزه می‌طلبید، آیا کسی از شما را کشته‌ام یا مالی را از شما برده‌ام، یا جراحی به شما رسانده‌ام که مرا به قصاص می‌خواهید؟! (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۸، ج ۶: ۱۰۱)»

ره آورد: زمینه سازی رفتار اخلاقی جهاد، انفاق، نوع دوستی، مبارزه علیه ظلم و طغیان و به طور کلی مبارزه با هر فعل ضد اخلاقی و عصیان و گناه.

ب. شکرگزاری

ره آورد: ایجاد بینش درست از نعمت های بیکران و در نتیجه ستایش پروردگار برای آن ها
- ایجاد شناخت نسبت به عجز و فقر انسان در برابر خداوند نعیم
- ممانعت از ارتکاب به گناهان از طریق خشوع و تواضع در برابر حی سبحان

ج. عزت مداری

شاهد روایی: - در پاسخ به خیر خواهانی که قصد انصراف امام از حرکت به کوفه داشتند: « به راستی که خواری و پستی را هرگز بر خود نمی پسندم. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۸، ج ۶: ۳۱) »
- خطاب به کوفیان در پاسخ به دعوت آنان مبنی بر پذیرش دعوت یزید: « به خدا سوگند به دست خود و ذلیلانه، خود را به آنان نخواهم سپرد و همچون بندگان بی اختیار قرار نمی گیرم. بندگان خدا! به پروردگار خود و شما پناه می برم از آن که مرا برانید. به پروردگار خود و شما، از هر متکبری که به روز حساب ایمان ندارد، پناه می برم. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۸، ج ۶: ۱۰۳) »
ره آورد: - ایجاد انگیزه هایی که متربی را در انتخاب رفتار اخلاقی رهنمون می گردد.
- ظلم ستیزی و حق پذیری
- انتخاب عزتمندانه ترین انگیزه ها به دلیل شناخت عمیق و تشخیص انگیزه های معنوی از مادی

د. تسلیم قضای الهی شدن

شاهد روایی: - در پاسخ به خیر خواهانی که عاقبت کشته شدن در کربلا را متذکر شدند: « خدا آنچه را دو ست دارد رقم می زند. جز آنچه خدا بر ما مقرر کرده است، به ما نخواهد رسید. جان خویش و تباهی امت را به خدا وامی گذاریم. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۸، ج ۵: ۱۱) »
- « اگر تقدیر، به خواست ما فرود آید، خدا را بر نعمت هایش سپاس می گزاریم و او یاور بر سپاس گذاری است و اگر تقدیر، مانع خواسته ی ما شود، کسی که انگیزه ی پاک و منش پرهیزگارانه دارد، ستم نکرده است. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۸، ج ۵: ۱۴۳) »
ره آورد: - آرامش و اطمینانی که از انجام تکلیف در راستای رضای الهی تحصیل می شود.
- دل بستن به مقدرات و در نتیجه افزایش سرعت حرکت در جهت رسیدن به مقصد قرب الهی

ه. اتمام حجت

شاهد روایی: - خطاب به کوفیان: « من پیش شما نیامدم تا نامه های شما به من رسید و فرستادگانتان آمدند که: به سوی ما بیا که پوشیایی نداریم. شاید خدا به وسیله ی تو، ما را بر هدایت فراهم آورد. اگر به عهد خود رفتار نکنید و پیمان خویش را بشکنید و بیعت مرا از گردن خویش بردارید، به جان خودم سوگند که این از شما تازه نیست، که با پدرم، برادرم و عموزاده ام نیز چنین کردید. فریب خورده کسی است که فریب شما را بخورد. اقبال خویش را گم کرده اید و نصیب خویش را به تباهی داده اید. هر که پیمان بشکند، به ضرر خویش می شکند. زود است که خدا مرا از شما بی نیاز کند. همانا هر کس به من بپیوندد، شهید می شود و هر کس به من نپیوندد، پیروزی نخواهد یافت. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۸، ج ۵، ۲۵۳) »
ره آورد: - اطمینان از علم و شناخت و بینش متربی نسبت به رفتار اخلاقی
- تشخیص فعل اخلاقی از ضد اخلاقی (حق علیه باطل)

و. تفکیک حق از باطل

شاهد روایی: - خطاب به کوفیان در روشنگری ضمیر ناپاک آنان: « اینان مردمی هستند که به پیروی از شیطان، پیوسته و از پرستش خدای رحمان گسسته اند، در زمین تباهی را آشکار کرده اند، حدود را می رانند، می گساری کرده اند و بینوایان و درماندگان را از دارایی محروم ساخته اند. من سزاوارترم به یاری دین خدا و گرامیداشت شرع او و جهاد در راهش، تا سخن خدا برترین باشد.

ره آورد: - قاطعیت و بصیرت و کسب انگیزه‌ی قوی برای انجام فعل اخلاقی

- تصمیم‌گیری درست در دفاع از مسیر حق و درست

- پرورش بصیرت و دشمن‌شناسی در مرتبی

ز. ولایت‌پذیری

شاهد روایی: - یاران امام (ع) خطاب به ایشان، در شب تاسوعا: « به خدا سوگند از تو جدا نمی‌شویم؛ بلکه جان‌هایمان فدای تو باد! ما از تو با دل و جان و دست و سر محافظت می‌کنیم؛ و چون کشته شویم، به عهد خود وفا کرده، وظیفه‌ی خود را ادا نموده- ایم. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۸، ج ۶: ۲۵) »

ره آورد: - ایجاد مسئولیت‌پذیری در مرتبی

- اعطای شناخت در جهت تشخیص رفتارهای اخلاقی و به تبع آن اعطای انگیزه (از جنس انگیزه‌های معنوی و اخروی) در راستای اجرای هرچه باکیفیت‌تر و خالصانه‌تر آن رفتار به گونه‌ای که امام زمان را همواره بر رفتار و اعمال خود ناظر دانسته و برای رسیدن به مقام رضای پروردگار و معصومین (ع) حداکثر سعی خود را به عمل آورد.

ح. آموزش ضوابط اخلاقی و اجرای آن در هر شرایطی

شاهد روایی: - در پاسخ به توصیه‌ی عبدالله بن زبیر مبنی بر استقرار امام در مکه و انصراف از عزیمت به کوفه: « اگر در کرب و بلا کشته شوم، نزد من بهتر است که حرمت حرم (کعبه) به وسیله‌ی من شکسته شود. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۸، ج ۵: ۸۳) »

- درخواست امام (ع) از بنی هاشم مبنی بر انتقال پیکر مطهر حضرت علی اکبر (ع) به خیمه‌ها

ره آورد: - فراهم آوردن بستری از افعال توحیدی و اخلاقی است که موجب کسب رضایت الله تعالی - مؤدب کردن آدمی به آدابی که در تار و پود جان آدمی با فطرت سازگار است

- تبدیل منش و سبک زندگی آدمی به نوع احسن آن

- ارائه‌ی تعریف درستی از انسان به عنوان نماینده‌ی مسلمین

ط. دنیاشناسی و دنیا‌گریزی

شاهد روایی: - در نامه‌ای خطاب به محمد بن حنفیه: « گویی که دنیا هیچ گاه نبوده است و آخرت همیشه هست. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۸، ج ۵: ۳۷۱) »

- خطاب به یاران پیش از عاشورا: « این بزرگ‌زادگان! شکیبا باشید. مرگ جز پلی نیست که شما را از سختی و ناخوشی به سوی بهشت پُرگستره و نعمت جاویدان عبور می‌دهد. کدامتان خوش ندارد که از زندان به قصر منتقل شود؟! و آن برای دشمنانتان مانند انتقال از قصر به زندان و شکنجه شدن است... بندگان خدا از خدا پروا کنید و از دنیا بر حذر باشید که اگر دنیا برای کسی می‌ماند، پیامبران سزاوارترین افراد به ماندن و سزامنندتر به خشنود شدن از قضای الهی و خشنودتر به آن بودند؛ اما خدای متعال دنیا را برای آزمایش، و اهلش را برای نابودی آفریده است. نوی آن، کهنه و نعمتش زایل و شادی‌اش تلخ می‌شود. سرای آن فقط برای رسیدن و خانه‌اش برای دل‌کندن است. توشه‌برگیرید که بهترین توشه‌پرهیزگاری است. و پروا کنید شاید که رستگار شوید. مژده‌تان باد که، به خدا سوگند، اگر ما را بکشند، بر پیامبرمان وارد خواهیم شد. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۸، ج ۶: ۱۶۵) »

ره آورد: - ایجاد بصیرت عمیق نسبت به دنیا و صفات آن، از جمله زودگذر بودن لذت‌های دنیایی، فریبنده بودن آن‌ها، وفادار نبودن دنیا به اهل آن و...

- ایجاد عواطف در جهت انتخاب انگیزه‌های غیرمادی پس از شناخت ماهیت مادی دنیا و ما فیها

- ایجاد شناخت نسبت به مصادیق رفتارهای ضد اخلاقی و فلسفه‌ی حاکم بر انجام آن توسط عاملان به افعال ضد اخلاقی

- به طور کلی می‌توان گفت ره‌آورد دنیاشناسی، دنیاگریزی است.

ی. توکل

شاهد روایی: - در پاسخ به نامه‌ی عمر بن سعد (لعنه الله علیه) مبنی بر درخواست پذیرش بیعت یزید (لعنه الله علیه): « بهترین امان، امان خداست و خدا در روز رستاخیز، کسی را که در دنیا از او نترسیده باشد، امان نمی‌دهد. از خدا می‌خواهیم که در این دنیا ترسی دهد که در روز رستاخیز، موجب امان شود. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۸، ج ۵: ۱۳۹) »
- پس از رسیدن کاروان امام (ع) به وادی کربلا: « بار خدایا! بار خدایا! به تو پناه می‌برم از کرب و بلا! »
ره‌آورد: - انسان مؤمن پس از شناخت وظیفه‌ی خود در قبال شرایط موجود در زندگی اش، با بینش الهی خود دست به انتخاب شایسته‌ترین رفتار اخلاقی ممکن در آن لحظه می‌زند و همواره از آغاز تا پایان رفتار از خدای خود طلب پیشامد خیر می‌نماید، لکن نتیجه‌ی امر را به خدا می‌سپارد تا آن‌گونه که او مقدر فرموده است برایش رقم بزند.
- راه نفوذ شیطان در انگیزه‌های فردی که بر پروردگار توکل کرده است، بسته خواهد شد.

ک. دعوت به اشتراکات فطری

شاهد روایی: - انتخاب شعار «یا محمد (ص)» در روز عاشورا توسط امام (ع) و یاران ایشان
- پیش رو قرار دادن قرآن توسط امام (ع)
ره‌آورد: - شرط دعوت به احسان و رفتار اخلاقی، جستجوی اشتراکات بین مربی و متربی و به تبع آن یافتن قرب و صمیمیتی است که در پی همبستگی دینی، عاطفی، انسانی و... ایجاد می‌گردد.
- زمینه‌سازی برای شناخت درست انگیزه‌های الهی و پذیرش رفتار اخلاقی در متربی

ل. رزق حلال، زمینه‌ساز بروز رفتار اخلاقی

شاهد روایی: - خطاب به کوفیان در روز عاشورا: «... آری همه‌ی پاداش‌های شما از حرام فراهم شده و شکم‌هایتان هم از حرام پر شده است و خداوند بر دل‌هایتان مهر زده است. وای بر شما آیا گوش نمی‌دهید؟... شما آتش فتنه‌ای را که دشمن مشترک ما و شما افروخته است، برضد خود ما افروختید و همدست دشمنانتان علیه دوستانتان شدید، بی‌آنکه عدالت را میان شما بگسترانند و امیدی به آن‌ها داشته باشید، جز مال دنیای حرامی که به شما داده‌اند و زندگی بی‌مقداری که در دنیا خواهید داشت، و بدون آن که کاری از ما سرزده باشد یا اندیشه‌ی ناصوابی داشته باشیم. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۸، ج ۶: ۱۱۹) »
ره‌آورد: - آمادگی متربی برای پذیرش منطقی و عابدانه‌ی سخن حق
- ولایت‌پذیری
- انتخاب انگیزه‌های معنوی
- بصیرت و تقوایی که منجر به تشخیص درست حق از باطل می‌گردد.

نتیجه گیری

امام حسین (ع) از چنان بصیرتی برخوردار بودند که حتی بیماری‌های اخلاقی بشر امروز را نیز گوشزد نموده و ضمن معرفی مصادیق آن، راهکارهای قابل اجرایی برای دل‌کندن از دنیای فانی و آراستن نفس به صبغه‌ی الهی ارائه می‌دهند. از مقایسه‌ی مکتب اخلاقی امام با مکاتب فعلی، چنین برداشت می‌شود که منش الهی در اخلاق ایشان، جامع تمام میانی توحیدی اخلاق است. توجه به خالق هستی بخش رکن اساسی تمامی قلمروهای اخلاقی است که از جانب امام به معرض ظهور و تبلیغ رسیده است، بنابراین، در نگاه و برداشت محقق از سیره‌ی امام حسین (ع)، اخلاق در مکتب سالار شهیدان از این حیث که تمامی افعال آدمی باید دارای منشأ الهی و در راستای کسب مقام قرب الهی باشد، به اصلی توحیدی^۲ متصل است که فروع آن در ابعاد و شرایط گونه‌گون حیات آدمی بروز می‌یابد (خاقانی اصفهانی، ۱۳۹۳: ۶۳).

از طرفی از آن جا که بنیادی‌ترین سطح نفس آدمی سطح شناخت است، و برای وقوع یک فعل اخلاقی، طی شدن این سطوح و مراحل الزامی است، و نیز رفتار توحیدی-اخلاقی امام در صحنه‌های گوناگون مبارزه با کفر و جبهه‌ی باطل محدود به زمان و مکان خود نیست و جاودانه است؛ تأسی و الگوپذیری از رفتار امام که در این بعد اخلاقی تشریح شده است، انتخاب مناسبی در جهت تغییر الگوی ادب و رفتار اخلاقی جامعه خواهد بود.

منابع و مآخذ

- امین، س.م. (۱۳۷۳). سیره‌ی معصومان امام حسن، امام حسین، امام زین العابدین علیهم السلام، جلد پنجم، چاپ دوم، ترجمه: وجدانی، حسین. تهران: سروش.
- باردن، ل. (۱۳۷۴). تحلیل محتوا، ترجمه: ملیحه آشتیانی و محمد یمنی دوزی سرخابی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- جباری، م. (۱۳۹۰). سیره اخلاقی پیامبر اعظم (ص) سلوک فردی، قم: دفتر نشر معارف.
- خاقانی اصفهانی، م. (۱۳۹۳). اخلاق و فناوری، اصفهان: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- داوودی، م. حسینی‌زاده، ع. (۱۳۸۹). سیره تربیتی پیامبر ص و اهل بیت ع. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سارتر، ژ. (۱۳۸۴). اصول روانشناسی ژان پل سارتر، انگیزه‌های روانی. ترجمه: سبحانی، ع. تهران: مطبوعات فرخی.
- عالم‌زاده نوری، م. (۱۳۸۹). راهبرد تربیت اخلاقی (استراتژی تحول اخلاقی و معنوی)، مجله معرفت اخلاقی، ۵، ۶۵-۹۴.
- کاوایانی، م. کریمی، م. (۱۳۹۰). منابع انگیزش اخلاقی با رویکرد تطبیقی بین دیدگاه علامه طباطبایی و مازلو. دوفصلنامه‌ی علمی-پژوهشی مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۹، ۱۰۴-۷۹.
- کریمی، ی. (۱۳۷۹). نگرش و تغییر نگرش. تهران: مؤسسه نشر ویرایش.
- محمدی ری‌شهری، م. (۱۳۸۸). دانشنامه‌ی امام حسین علیه السلام، ج ۱۳، قم: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث.
- محمدی ری‌شهری، م. (۱۳۸۸). دانشنامه‌ی امام حسین علیه السلام، ج ۲، قم: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث.
- محمدی ری‌شهری، م. (۱۳۸۸). دانشنامه‌ی امام حسین علیه السلام، ج ۵، قم: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث.
- مصباح یزدی، م. (۱۳۹۴). اخلاق در قرآن. تهران: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره). ج ۲.
- واعظی، س. ع. (۱۳۸۱). بررسی جامعه‌شناختی جامعه‌ی اسلامی عصر امام حسین علیه السلام، نشریه حکومت اسلامی، ۲۵، ۶۸-۵۰.
- هولستی، ال. (۱۳۷۳). تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالار زاده، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.